

УДК 32.019.51

В. О. Пашков, асп., ДНУ ім. О. Гончара, Дніпропетровськ

РОЛЬ ВИЩОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

В статті висвітлена роль інституту вищої освіти у процесі політичної соціалізації. Стверджується, що вища школа є одним з головних агентів політичної соціалізації, значною мірою забезпечуючи її когнітивний компонент.

Ключові слова: вища школа, політична соціалізація, політична освіта, громадянська освіта, деполітизація.

В статті освещается роль института высшего образования в процессе политической социализации. Утверждается, что высшая школа является одним из главных агентов политической социализации, обеспечивая в значительной мере ее когнитивный компонент.

Ключевые слова: высшая школа, политическая социализация, политическое образование, гражданское образование, деполитизация.

The role of the higher education in process of political socialization is lightened in the article. Author argues that the higher education is the important agent of political socialization, which provides its the cognitive component.

Keywords: the higher education, political socialization, political education, civic education, depoliticization.

З тієї пори коли держава взяла на себе завдання освіти, будь-який вчитель в тій чи іншій мірі є "агентом держави". В результаті організованого навчання й під його впливом людина засвоює не тільки систему наукових знань, а сукупність моральних норм поведінки, формується певний світогляд. Таким чином, система освіти у суспільстві ставить своїм завданням формування інструментарію моральної регуляції поведінки громадян. Тому проблема політичної соціалізації, від якої залежить легітимність суспільного ладу, є актуальною для будь-якої держави незалежно від типу політичного режиму.

Серед дослідників, які займаються цією проблематикою, можна виділити В. Андрущенко, В. Дубицького, М. Карпова, І. Галактіонову, М. Іванова, Л. Лепіхову, Є. Іщенко тощо. Так праці вітчизняних дослідників М. Іванова, І. Галактіонової та Є. Іщенко фокусуються на аналізі громадянської освіти та її перспектив в сучасній Україні. Російські дослідники М. Карпов та В. Дубицький у своїх роботах безпосередньо аналізують роль держави у навчально-виховному процесі. Досить корисною є монографія видатного вітчизняного дослідника філософії освіти В. Андрущенко, у якій зокрема досліджуються процес та чинники розроблення та реалізації освітньої політики, зокрема й її виховної компоненти.

Метою даної статті є визначення ролі інституту вищої освіти у процесі політичної соціалізації підрастаючих поколінь громадян. До завдань, вирішення яких веде до реалізації поставленої мети ми відносимо:

- ✓ визначення поняття "політична соціалізація", основних підходів до її розуміння, рівнів та місця у цьому процесі вищої школі;

- ✓ розмежування понять "політичне виховання", "політична освіта" і "громадянська освіта" і "громадянське виховання";

- ✓ висвітлення особливостей політичної соціалізації, її цілей на прикладі зарубіжних країн.

У процесі освіти відбувається передача від покоління до покоління знань, які здобуло людство, засвоєння результатів суспільно-історичного пізнання, відображеного в науках про природу, суспільство, в техніці та мистецтві, а також оволодіння трудовими вміннями, навиками спілкування й поведінки в умовах соціуму. Освіта формує переконання особистості або в необхідності тих чи інших норм, цінностей, інститутів або, навпаки у їх застарілості. Ось чому протягом усієї історії держава прагне контролювати освітній процес. Сьогодні ця функція в освіті знайшла найбільше втілення у процесі політичної соціалізації. На Заході традиційно сильні намагання здійснювати освітньо-виховний процес поза політико-ідеологічних установок. Але, як свідчить практика, подібні намагання є скоріше декларацією, ніж дійсністю. Вища освіта приділяє значну увагу вихованню політич-

ної культури, передачі європейських політичних цінностей та гуманітаризації освітнього процесу.

На Заході використовують термін "деідеологізація освіти", під яким розуміють відмову від нав'язування молоді конкретних політичних ідеологій, що сповідаються окремими політичними партіями та рухами, але в жодному разі – не як відмову від політичного виховання молоді. На пострадянському просторі, у російській та українській політичній науці використовують термін "деполітизація освіти". Необхідно зазначити, що сам термін "деполітизація освіти" є дуже неточним, породженим свого часу на емоційній хвилі боротьби проти монопольного панування в освітніх закладах комуністичної ідеології. Проте за останнє десятиріччя він міцно утвердився не тільки в публіцистиці, а й в офіційних документах, увійшов до наукового обміну. Сам термін "деполітизація освіти" є більш ширшим, ніж "деідеологізація", що пов'язано передусім з практикою використання на пострадянському просторі адміністративного ресурсу у вищій школі під час виборчих кампаній. Отже, крім вище зазначених характеристик, термін "деполітизація освіти" визначається як відмова від втягування студентів у політичну діяльність, електоральні процеси. Ще на початку ХХ ст. відомий соціолог М. Вебер доводив, що політиці не місце в навчальній аудиторії, а виховання в стінах університету, на думку М. Дюверже, має повністю відповідати ідеям плюралізму. Нині усталеною є практика заборони політичної реклами в навчальних закладах, що втім, не заперечує активної участі професури і студентства у громадському житті [3].

На думку відомих французьких політологів М. Доґана та Д. Пелассі, більшість сучасних держав чітко усвідомлюють важливість процесів соціалізації і прагнуть на них впливати. Крім того, поділ праці створює відмінність людей, а разом з тим виникають і різні змісти свідомості. На межі ХІХ – ХХ ст. в умовах, коли політичним життям починає жити вся нація, а не тільки нечисленна соціальна еліта, на порядок денний ставиться питання про соціальне взаєморозуміння. Саме так у вищій школі з'являється завдання політичної соціалізації. На думку відомого західноєвропейського мислителя ХХ ст. К. Ясперса, держава є формою найбільш тривалого виховання всіх. Держава, на його думку, через освіту, а у ХХ ст. через вищу освіту як найбільш динамічний елемент освітньої системи, спрямовує свої зусилля на створення умов для "виращення" соціальних страт в межах збереження стабільного соціально-економічного та політичного ладу. При відтворенні цього процесу протягом кількох поколінь громадян відбувається "типізація людини". Подібний крен виховної та освітньої роботи проявляють як демократичні, так і недемократичні режими (СРСР, США, Франція, КНР, Японія) [2].

Існує два основних визначення політичної соціалізації, що відповідають широкому і вузькому розумінню цього поняття. У широкому розумінні політична соціалізація – це метод, яким соціум передає політичну культуру своїм носіям. Політична соціалізація у вузькому розумінні – це процес навчання політичному життю. Політична соціалізація не є однорідною і включає різноманітні компоненти. Найбільш поширеним є уявлення про неї як трирівневу систему. Перший рівень – це когнітивна соціалізація. Вона об'єднує ті компоненти соціалізації, що пов'язані із знаннями про основні структури і правила політичної системи. Другий рівень політичної соціалізації – це афективна соціалізація, тобто розвиток почуттів схвалення або заперечення політичного лідера, уряду, політичної системи. Найвищий рівень – це оцінкова соціалізація, результатом якої є судження про політичну систему, уряд, політичних лідерів на основі певного морального критерію. Вища школа здійснює як пряму, так і латентну політичну соціалізацію. Пряму – завдяки організації інформаційного процесу з вираженою ідеологією (вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін, виховні, патріотичні заходи тощо). Латентну – через організацію інтерактивних процесів, завдяки яким засвоюються соціальні ролі та форми поведінки. Саме у вищій школі відбувається ознайомлення молодого покоління із символами політичної системи, її історією, основними цінностями і правилами. В такий спосіб вища школа сприяє формуванню когнітивної компоненти політичної соціалізації [8].

Процес політичної соціалізації у рамках вищої школи включає політичне виховання та політичну освіту. Вважається, що політичне освіта та виховання сприяють зміцненню соціальної солідарності і можуть запобігти соціальним патологіям – класовим, міжнаціональним і міжрелігійним конфліктам, трудовим спорам, злочинності, політичній апатії і абсентеїзму. У цьому відношенні вища освіта – керуючий державою соціальний інститут, підтримуваний з метою уніфікації суспільних взірців поведінки, прищеплення необхідних нормувань і цінностей соціальним групам. Питання політичного виховання постає як при стабільному функціонуванні політичної системи, коли виникає необхідність залучити до політичного життя нове покоління громадян і тим самим відтворити якісні параметри політичної системи, так і в періоди соціальних трансформацій, коли гостро постає питання ціннісного вакууму в суспільстві.

Держава через корекцію освітніх програм і на основі введення нових дисциплін здатна впливати на форму знань по відношенню до природи суспільства, існуючого суспільно-політичного ладу, розвивати види соціальної регуляції, формувати суспільні ідеї, почуття та відносини, і тим самим змінювати політичний клімат у суспільстві. Подібне втручання в навчально-виховний процес дає довгостроковий ефект, завдяки чому держава корегує актуальну соціальну проблематику. З одного боку, за допомогою вищої освіти суб'єкт навчання управляє власними свідомим цілями свого життя і своєї життєдіяльності, а з іншого боку, агенти держави (навчальні заклади, викладачі) спрямовують пізнавальний процес студентів у необхідний суспільству напрямок. Якщо політичний світогляд підростаючого покоління формується в умовах гострого дефіциту політичних знань, то виникає загроза поширення радикальних та екстремістських настроїв [5].

Основною метою політичного виховання є виховання громадянськості, ступінь якої визначається тим, наскільки особа пристосувалася до соціально-політичних відносин та сприяє розвитку суспільного ладу. Важливим параметром її є ставлення до політичного режиму. В процесі політичної соціалізації формується увесь набір

настановлень, що стають для молоді джерелом політичної поведінки. В результаті успішної політичної соціалізації задовольняються глибинні потреби особистості бути громадянином. Формування громадянина має пріоритетне значення в контексті політичної соціалізації будь-якої країни, незалежно від типу політичного режиму.

Громадянськість є однією із соціально-психологічних рис особистості, що виявляється в її свідомому, відповідальному ставленні до Вітчизни, народу, суспільного життя, діях якою вона є. Громадянськість – це набута риса, яка формується внаслідок поєднання внутрішньої, суб'єктивної картини світу з образом навколишнього світу та набутим соціальним досвідом в певному ідеологічному середовищі. Громадянськість формується як усвідомлювана якість особистості, поміркований вибір нею світогляду. Виявляється громадянськість у формі особистісної активності, що спрямовується на досягнення соціальної нормативності, участь у громадянській діяльності й критичне ставлення до поточних соціальних подій. Держава через систему освіти, передусім вищої, програмує ті характеристики та соціальні риси, які б вона вважала за необхідні культивувати у громадян. Головну роль тут грає вища освіта, оскільки на час навчання у ВНЗ (18–23 роки) припадає остаточне становлення особистості, характеру, світогляду. Цей період супроводжується суттєвою зміною ціннісних орієнтирів і саме у цей час свідомість найбільш сприйнятлива до нових цінностей, моделей поведінки. Тому держава активно через вищу освіту впливає на соціально-психологічні риси та світогляд молоді [7].

Слід зазначити, що терміни "політичне виховання" і "політична освіта" є більш ширшими, порівняно з термінами "громадянська освіта" і "громадянське виховання". Терміни "політичне виховання" і "політична освіта" охоплюють всю різноманітність освітніх практик, незалежно від типу політичного режиму. Термін "громадянська освіта" більшість дослідників, теоретиків і практиків освітньої політики пов'язують з демократичною парадигмою освіти. Однак історія знає чимало прикладів, коли недемократичні політичні режими (фашистські Бразилія, Іспанія, Румунія, Угорщина, Італія, Німеччина; численні військові диктатури у Латинській Америці) проголошували одним із своїх головних завдань освітньої політики громадянське виховання, хоча при цьому в це поняття вкладався зовсім інший зміст, програмувалися діаметрально протилежні соціально-психологічні риси особистості [6]. Таким чином, зміст політичного виховання може проявлятися у широкому діапазоні – від жорсткої регламентації до демократичного виховання. За умов демократії найважливіші завдання виховання у вищій школі – формування у студентів громадянської відповідальності й правової самосвідомості, ініціативності, толерантності, здатності мислити критично й раціонально; прищеплення усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини і її громадянською відповідальністю, готовністю до компетентної участі у суспільному житті. У цій системі ціннісних координат влада розглядається не як тотальна, а як частина архітектури соціального поля.

Національні уряди, фінансуючи систему вищої освіти, не тільки визнають її як суспільне благо, а й одночасно визнають й покладають на національну вищу школу культурну відповідальність. У цьому зв'язку глобалізація вищої освіти, що проявляється перш за все у проникненні на національні ринки освітніх послуг іноземних провайдерів, здатна спричинити небезпеку того, що студенти можуть зазнати впливу культурних норм, які будуть відрізнятися від бажаних для національних урядів. Їх діяльність, між іншим, можна було б розглядати

як настирливу і ворожу щодо національної культури, тобто як інструмент культурного імперіалізму, експансії. Це уявлення широко підтримується як у країнах, що розвиваються, так і в розвинутих країнах. Таке ставлення могло виникнути внаслідок відчутної потреби державного контролю за тим, що і як викладається у ВНЗ. Це відображає концепцію вищої освіти як насамперед частини державних соціально-економічних систем, у яких приватний сектор вищої освіти є лише допоміжним. Так, наприклад, малайзійський закон про освіту 1996 р. привертає увагу до ролі, яку освіта відіграє в межах виховання молоді й просування суспільства до соціальної справедливості й духовного, морального та етичного здоров'я народу. Відповідно до закону від всіх приватних, зокрема іноземних, ВНЗ вимагається, щоб навчання проводилося малайзійською бахаза – національною мовою буміпутра (аборигенів Малайзійської Федерації). Викладання англійською можливе лише з дозволу міністра освіти. Навіть тоді, коли такий дозвіл є, студенти повинні вчити і демонструвати мінімальні мовні навички бахаза, а також відвідувати курси з вивчення ісламу. У цьому контексті також варто згадати про практику та політику Міністерства освіти Ізраїлю. Як зазначається у Національній доктрині освіти Ізраїлю, освіта є основним засобом патріотичного та політичного виховання, а тому присутність на місцевому освітньому ринку закордонних конкурентів завжди небажана. Ось чому Ізраїль, як правило, не визнає дипломи, видані філіалами зарубіжних ВНЗ. При цьому диплом, виданий випускнику після навчання за кордоном, як правило, отримує ізраїльське визнання.

Консолідація демократії передбачає становлення і відтворення демократичної політичної практики, відповідних моделей і взірців поведінки. обов'язковими умовами стійкості та невідворотності демократії є не тільки наявність функціонуючих демократичних інститутів (політичні партії, конкурентні вибори, парламент), а й виховання демократично настроєних громадян, результатом якого є формування демократичної політичної культури, поліпшення соціального та політичного клімату суспільства, підтримка громадянами демократичного режиму. Стандарти і моделі поведінки суспільства, які діяли під час недемократичного урядування, мають бути змінені. І на перший план виступає не стільки перелом світогляду зрілих членів суспільства, скільки формування нових орієнтирів у молодого покоління, яке не обтяжене старими догмами. Як слушно зазначає відомий індійський дослідник філософії освіти Джидду Кришнамурті, приймаючи певні списки ідеалів і цінностей,

ми створюємо новий шаблон мислення. Саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація, що створює найбільш сприятливі умови для ефективного виховного впливу. Необхідно, щоб громадяни знали свої права та поважали права інших, мислили критично і незалежно, були впевнені, що вони можуть впливати на зміни у суспільстві, вміли долати стереотипи та знаходити компроміси. У цьому контексті освіта, як сфера соціокультурної практики, набуває національного пріоритету як один з головних чинників формування суспільства демократичного типу [4]. Для нашого суспільства ця проблема важлива особливою мірою, адже освітяни, покликані готувати молоде покоління в умовах відсутності демократичних традицій і практики громадянського суспільства, в умовах спадщини посттоталітарної держави, характерними рисами якої є невідповідність між теорією та практикою демократії у суспільному житті, наявність у суспільстві подвійних стандартів, незрілість громадянських інститутів, слабка соціальна взаємодія членів суспільства, низький рівень правової та політичної культури, відсутність єдиних цінностей, розрив комунікації між регіонами, субкультурами, брак людей з демократичними цінностями, патерналізм та суспільна пасивність.

У освітніх системах східноєвропейських країн, зокрема і країн СНД, відбувається перехід від ідеологічно-державних стереотипів до цінностей демократичного суспільства. Як підкреслює акад. В. Андрущенко, ця тенденція реалізується в двох головних вимірах: а) як система навчання демократії; б) як перебудова навчально-виховного процесу на демократичних засадах [1]. У цих країнах зміна соціальних орієнтацій, що супроводжує зміни у типі політичного режиму, викликає й трансформацію цінностей: демократія та права людини починають розглядатися як історичні цінності.

1. Див.: Андрущенко В. П., Савельєв В. Л. Освітня політика (огляд порядку денного). – К.: МП Леся, 2010. 2. Галактіонова І. Громадянська освіта як фактор впливу на формування політичної культури громадян України // МАГІСТЕРІУМ. Вип. 10. Політичні студії. – 2002. – С. 52–53. 3. Геллі Е. Освіта та еволюція держави // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 3. – С. 147. 4. Девятова С. В. Культура, образование и демократия // Социально-гуманитарные знания. – 2006. – № 2. – С. 75. 5. Дубицкий В. В. Роль современного государства в сфере образования и воспитания // Вестник МГУ. Сер. 12. Политические науки. – 2004. – № 1. – С. 52. 6. Іванов М. Що таке "громадянська" і що таке "політична" освіта? // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 43. 7. Карпов Н. В. Политическая социализация как элемент гражданской культуры // Вестник МГУ. Сер. 18. Социология и политология. – 2003. – № 1. – С. 116. 8. Лепіхова Л. А. Онтогенетичний погляд на соціально-психологічні властивості громадянськості та політичної культури // Психологія і педагогіка. – 2004. – № 3. – С. 33.

Надійшла до редколегії 27.02.12

УДК 32.351:303

І. І. Петренко, канд. політ. наук, асист., КНУТШ

ТИПИ, ФУНКЦІЇ, ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ПРИНЦИПИ ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізуються основні типи експертно-аналітичної діяльності, визначаються її завдання, формуються функції, характеризується інструментарій та принципи здійснення.

Ключові слова: експертно-аналітична діяльність, види, завдання, функції, теорія, методологія, метод, методика, дослідницький підхід, принципи.

Анализируются основные типы экспертно-аналитической деятельности, определяются ее основные задания, формулируются функции, характеризуется инструментарий и принципы реализации.

Ключевые слова: экспертно-аналитическая деятельность, виды, задания, функции, теория, методология, метод, методика, исследовательский подход, принципы.

The main types of expert-analytical activities are analyzed, its objectives are defined, functions are formulated, tools and principles are characterized.

Keywords: expert-analytical activity, types, tasks, functions, theory, methodology, method, research approach, principles.

Сьогодні політичні аналітики працюють в органах державної влади різного рівня, комерційних організаці-

ях, дослідницьких інститутах займаючись аналітичною діяльністю у сфері політики. Для розуміння сутності